

Γεωγραφίες

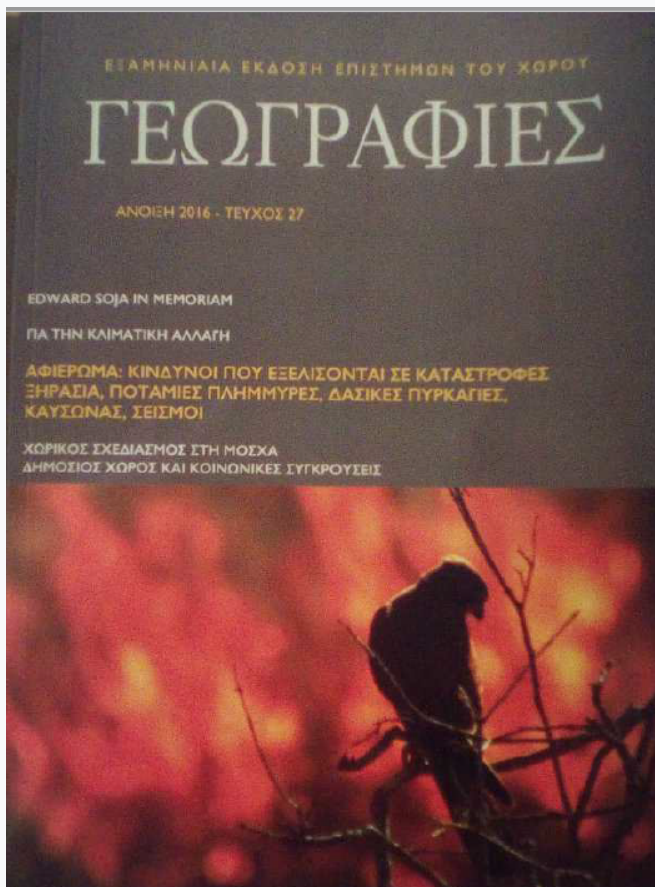

Αρ. 27 (2016)

Γεωγραφίες, Τεύχος 27, 2016

**ΓΙΑ ΤΟΝ ED SOJA : ΕΝΑ ΠΟΛΥ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ
ΣΗΜΕΙΩΜΑ**

Κωστής Χατζημιχάλης

ΓΙΑ ΤΟΝ ED SOJA: ΕΝΑ ΠΟΛΥ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Κωστής Χατζημιχάλης

Τα δυσάρεστα νέα για το θάνατο του Ed Soja έφτασαν σε μας από τη γυναίκα του Maureen. Είχαμε σποραδική ενημέρωση για την επιδείνωση της υγείας του, αλλά η αναγγελία του θανάτου ήταν ένα σοκ. Χάσαμε έναν πραγματικά μεγάλο γεωγράφο και φίλο.

Αντίθετα από τους/τις περισσότερους/ες φοιτητές/ριες και συναδέλφους/σες του Ed, η πρώτη μου συνάντηση μαζί του ήταν εκτός πανεπιστημίου, σε μια ημι-ερασιτεχνική χορωδία που είχε στο ρεπερτόριο της λαϊκά τραγούδια από όλο τον κόσμο. Η ομάδα λεγόταν *Songs of Earth*, στη περιοχή Venice του Λος Άντζελες και είχε κυκλοφορήσει ήδη δύο δίσκους. Ήταν φθινόπωρο του 1974, πρώτη φορά σε ΗΠΑ και Λος Άντζελες. Είχα μόλις εγγραφεί στο πρώτο τρίμηνο του μεταπτυχιακού προγράμματος πολεοδομίας-χωροταξίας στο Graduate School of Architecture and Planning (GSAUP), UCLA, έχοντας πάρει διαβατήριο μετά τη πτώση της Χούντας. Όντας καλός τραγουδιστής και παίζοντας λίγη κιθάρα, με τράβηξε η πολιτισμική συγκρότηση της ομάδας και γρήγορα έγινα φίλος με τους περισσότερους/ες. Με το μέγεθος του σώματός του και τη βαθιά φωνή βαρύτονου, ο Ed αμέσως τράβηξε τη προσοχή μου και μετά την πρόβα καταλήξαμε, μαζί με άλλους, στο σπίτι του, στη Mar Vista, να πίνουμε και να αστεϊεύομαστε μαζί με τη γυναίκα του Maureen. Από κείνες τις μέρες άρχισε μια πολυετής φιλία η οποία με στήριξε σε όλη τη διάρκεια των σπουδών μου στο Λος Άντζελες, έφερε κοντά τις οικογένειες μας στο Λος Άντζελες, στην Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Νάξο (φωτ. 1), Σύρο, Μήλο, Λονδίνο, Maynooth, μέχρι τη τελευταία φορά που είδα τον Ed, τη Maureen και τα παιδιά τους Christopher και Erika με τα εγγόνια του, στη τελετή απονομής του Life Achievement Award ceremony στο συνέδριο της AAG, 2013, στο Λος Άντζελες.

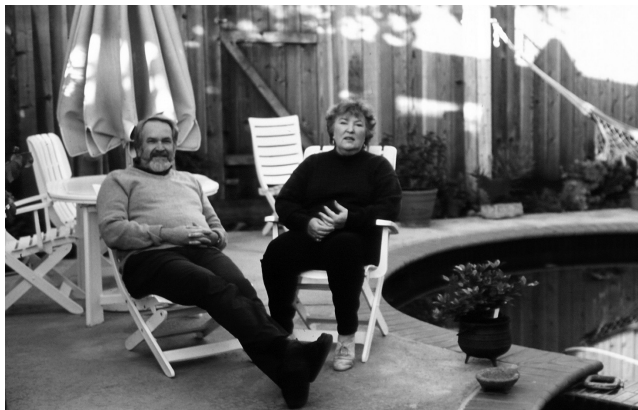
Ερχόμενος από την επτάχρονη Δικτατορία με πολλές ριζοσπαστικές ιδέες αλλά με λιγότερες γνώσεις και σύγχυση ιδεών, στις διαλέξεις του Ed (αλλά και του John Friedmann) ένας νέος κόσμος ανοίχτηκε μπροστά μου σε τρεις κατευθύνσεις: η ανακάλυψη της ριζοσπαστικής γεωγραφίας, η έννοια του χώρου σε κάθε πλευρά της ανθρώπινης δραστηριότητας και η πρακτική της αυστηρής και τίμιας έρευνας.

Ed Soja, Μυρτώ, Ειρήνη,
Κωστής, Νάξος 1983.

Ο Soja ήταν πολύ απαιτητικός δάσκαλος, έδινε εξοντωτικές λίστες για διάβασμα, ήταν πολύ θεωρητικός αλλά και καθηλωτικός στις προφορικές παρουσιάσεις. Με προτεραιότητα στο Λόγο, σπάνια χρησιμοποιούσε εικόνες ή χάρτες αλλά το ακροατήριο τον άκουγε για ώρες με εκείνη τη βαθιά, με νεοϋρκέζικο τόνο, φωνή. Ειδικά στα μαθήματα της Συγκριτικής Αστικοποίησης ανέλυε με ευφάνταστο τρόπο την ανάπτυξη των πόλεων και από τότε «έχτιζε» τη θεωρία του για τη «μετα-μητρόπολη» (post-metropolis) που τον έκανε διεθνώς γνωστό στις δεκαετίες του 1980-1990. Στις αρχές του 1970, ο Soja έστρεψε τα ενδιαφέροντά του από τη πολιτική γεωγραφία του εκσυγχρονισμού στην Αφρική (θέμα της διατριβής του) στη χωρο-κοινωνική διαλεκτική και αργότερα στην έννοια της χωρικότητας. Μία σημαντική γέφυρα επιστημονικής και φιλικής επικοινωνίας ήταν η αμοιβαία ανταλλαγή γνώσεων από το 1974. Με εισήγαγε στη νέα για μένα, γοητευτική και πολλαπλά χρήσιμη επιστήμη της γεωγραφίας (προερχόμενος από την αρχιτεκτονική η γεωγραφία ήταν μόνο βουνά, λίμνες και ονόματα πόλεων) και έκανα επιπλέον προπτυχιακά μαθήματα στο Τμήμα Γεωγραφίας του UCLA. Η δική μου προσφορά (με τη συνδρομή της Ντίνας Βαΐου) ήταν οι πρώτες γνώσεις για τη δουλειά του Henri Lefebvre, του Raymond Ledrut και της Γαλλικής Μαρξιστικής Σχολής για τη παραγωγή του χώρου (η οποία περιλάμβανε, μεταξύ άλλων και τους Jan Lohjine, Alain Lipietz, René Dulong, Francis Goddard), από τους οποίους κανείς δεν ήταν γεωγράφος. Μετά τις πτώσεις των δικτατοριών στη Νότια Ευρώπη φούσωσε ένας άνεμος αισιοδοξίας και αναζητήσεων για τις προοπτικές του δημοκρατικού σοσιαλισμού στις πόλεις και στις περιφέρειες με πολλές αναφορές στον Αντόνιο Γκράμσι και στον Νίκο Πουλαντζά. Είχα παθιασμένο ενδιαφέρον γι' αυτά και ο Ed με βοήθησε να μετεξελιχθεί σε σοβαρό ερευνητικό εγχείρημα.

Ήταν σπουδαία χρόνια η δεκαετία του 1970 στο GSAUP. Εκτός από τα μαθήματα του Soja και του Friedmann ακούγαμε και τους Peter Marcuse, Dolores Hayden, Allan Heskin, Peter Marris, David Stea, Robin Ligget και είχαμε την ευκαιρία να κερδίζουμε από τις συχνές επισκέψεις των Manuel Castells, David Harvey και Guillermo Geisse, μεταξύ άλλων. Σε αυτό το γόνιμο, αντι-ελιτίστικο διανοητικό περιβάλλον, πολλοί ριζοσπάστες φοιτητές βρήκαμε τον δικό μας χώρο για να αναπτύξουμε τις ιδέες μας και να χτίσουμε πολύτιμα δίκτυα επικοινωνίας, τα οποία κράτησαν χρόνια. Σε μία από τις επισκέψεις του Harvey, η ομάδα των μαρξιστών φοιτητών οργάνωσε πάρτι στον μεγάλο κήπο του σπιτιού του Ed, όπου ψήσαμε αρνί σε σούβλα που έφτιαξα από ξύλο (που να βρεις σούβλα στην Καλιφόρνια), η οποία υπήρχε μέχρι το 1995 στο γκαράζ του. Είχε πολύ πλάκα και ακόμη το θυμάται ο David.

Ed και Maureen στο κήπο
του σπιτιού τους,
Los Angeles, 1995

Από αριστερά: Andrew Sayer, Vicente Granados, Ed Soja, Ντίνα Βαΐου, Σύρος, 2013.

Η κρίσιμη φιγούρα πίσω από τις διεθνείς επιτυχίες του Ed είναι η γυναίκα του Maureen (φωτ. 2). Κρατούσε το σπίτι τους ανοικτό σε όλους/ες για κάθε λογής διανοητικές συναντήσεις, ανοίγοντας φιλόξενα την αγκαλιά της, πάντα με καλό φαγητό και άφθονο κρασί. Με το αγγλίζικο χιούμορ της κατάφερε να επιβιώσει από τις δεκάδες παραξενιές του Ed χωρίς να πάψει ούτε στιγμή να το υποστηρίζει σε όλες του τις ενέργειες και τα δεκάδες ταξίδια στο εξωτερικό. Δεν κατάφερε ποτέ όμως να πείσει τον άνδρα της να κόψει το κάπνισμα, να σταματήσει να τρώει βλακείες από φαστφουντάδικα ή να παίρνει τακτικά τα χάπια του, να κάνει κάποιες ασκήσεις. Δυστυχώς ο Ed δεν άκουγε και όσο πέρναγαν τα χρόνια τα προβλήματα υγείας έγιναν μη αναστρέψιμα, παρά τις επεμβάσεις των παιδιά του Christopher και Erika. Δεν θα μπορούσε να επιβιώσει μέχρι τέλους χωρίς τη Maureen.

Ο Soja ήταν ο βασικός επιβλέπων τόσο στο Master όσο και στο PhD (κοινό με Planning/Geography PhD στο UCLA) μου. Αν θυμάμαι καλά ήταν το πρώτο διδακτορικό που έδωσε. Ως επιβλέπων ήταν πολύ βοηθητικός με καινοτόμες ιδέες, έψαχνε συνεχώς για αόρατες συνδέσεις, σου άνοιγε δρόμους. Ήταν όμως και πολύ αυστηρός, καμιά φορά και πολύ δυσάρεστος. Είχαμε ώρες κουβέντα για τις πτυχές και τις αιτίες της άνισης γεωγραφικά ανάπτυξης, μου άνοιξε δρόμους σε αυτή την κατεύθυνση με την οποία ασχολούμαι μέχρι σήμερα. Θυμάμαι στη προφορική εξέταση, πριν από τη διατριβή (αν κοβόσουν, είχες άλλη μία ευκαιρία και μετά σε έδιωχναν), μου έκανε την πιο δύσκολη ερώτηση, έχασα τα λόγια μου και με έσωσαν δυο άλλα μέλη της επιτροπής. Μετά τις ερωτήσεις έφυγα για το σπίτι σίγουρος για την αποτυχία μου, αλλά εκεί με πείρε τηλέφωνο ο ίδιος για να μου πει ότι πέρασα με διάκριση και να πάω σπίτι του να τα πούμε. Με έπεισε επίσης να στείλω τη μαρξιστική διατριβή μου *The Geographical Transfer of Value* στον ετήσιο διαγωνισμό για διατριβές στην αγγλική γλώσσα της υπερ-συντηρητικής International Regional Science Association. Καταλαβαίνετε την έκπληξή μου όταν ανακοινώθηκε ότι πείρα ένα από τα τρία πρώτα βραβεία και εισιτήριο Αθήνα-Pittsburg για να παραλάβω το βραβείο και να παρουσιάσω εργασία στο συνέδριο της διεθνούς RSA. Αργότερα, μετά την επιστροφή μου στην Ελλάδα, συνέχιζε να με υποστηρίζει, όπως στο πρώτο βιβλίο μου στα αγγλικά *Uneven Development and Regionalism: State, Territory and Class in Southern Europe*, ανταλλάσσαμε σχόλια σε κείμενα μας και είχαμε πολλές φορές την ευκαιρία για χαλαρές στιγμές σε νησιά του Αιγαίου. Με πολλές αφορμές συνέχιζε να με πιέζει να πάω σε πα-

Ed και Κωστής, Πύργος-Μοναστήρι Τιμίου Σταυρού, Νάξος, 2003.

νεπιστημιακή θέση στις ΗΠΑ, κάτι που το είχα αρνηθεί έχοντας την κοινωνική και πολιτική επιλογή παραμονής στην Ελλάδα.

Είχαμε επίσης πολλές και σοβαρές διαφωνίες. Ήμουν πολύ επικριτικός στη μεταμοντέρνα του στροφή, όπως αποτυπώθηκε στο *Third Space* και όχι στο *Post-Modern Geographies*, όπως νομίζουν πολλοί. Ανταλλάξαμε γράμματα με έντονα επιχειρήματα για τις αναγνώσεις που έκανε στο έργο του Lefebvre και του Foucault και ειδικά στο κεφάλαιο “The Stimulus of a little confusion: a contemporary comparison of Amsterdam and Los Angeles”, όπου προσπαθεί να συγκρίνει τις δύο πόλεις βρίσκοντας κοινά σημεία τα οποία αιωρούνται μεταξύ φιλάρεσκης υπερβολής και ανιστορικότητας. Από τη πλευρά του είχε μεγάλες επιφυλάξεις έως εχθρότητα για την εμμονή μου στη ριζοσπαστική-μαρξιστική γεωγραφία, αν και αναγνώριζε ότι δεν είμαι δογματικός. Δεν του άρεσε καθόλου η κριτική μου στη λεγόμενη Σχολή του Λος Αντζελες, της Νέας Περιφερειακότητας και της ευελιξίας. Εκνευρίστηκε πολύ κατά τη παρουσία της σχετικής εργασίας μας (με τον Ray Hudson), στη Σύρο το 2012, στα Διεθνή Σεμινάρια του Αιγαίου. Στην ίδια συνάντηση ήταν πολύ κριτικός στις παρουσιάσεις των ελλήνων υποψήφιων διδασκτόρων, επειδή του φάνηκαν πολύ δομιστές και υλιστές, με άλλα λόγια όχι αρκετά μεταμοντέρνοι. Βέβαια το ίδιο βράδυ στο σχετικό πάρτι ήταν ο γνωστός γελαστός και ανοιχτός σε όλους/ες Ed έτοιμος για αστεία και πειράγματα (φωτ. 3).

Ο Soja ήταν επίσης καθοριστική φυσιογνωμία στη λειτουργία και ανάπτυξη του GSAUP στο οποίο υπηρέτησε για πολλά χρόνια ως διευθυντής, κινητοποιώντας και εμπνέοντας δεκάδες νεότερους/ες διδάσκοντες/σες και προσελκύοντας πάντα πολύ καλούς φοιτητές/ριες. Από το 1970 μέχρι το 1990 το GSAUP κατέκτησε ζηλευτή θέση ανάμεσα στις αντίστοιχες σχολές των ΗΠΑ και του Η.Β. μετακινούμενο από τη τεχνοκρατική άποψη περί προγραμματισμού σε περισσότερο ανθρωπιστικό περιεχόμενο (χωρίς να χάσει τις τεχνικές δεξιότητες). Τροφοδότησε γραφεία και υπηρεσίες σε όλο τον κόσμο με πολεοδόμους/χωροτάκτες που